

13

**Cafer
Tayyar Paşa
(1877-1958)**

**Cafer
Tayyar Pasha
(1877-1958)**

Zülal Keleş

Cafer Tayyar Paşa (1877-1958)

Zülal Keleş*

Özet

Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa, 4 Ocak 1904'te Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle Harp Akademisi'nden mezun oldu. Stajını, merkezi Selanik'te bulunan III. Ordu'ya bağlı birliklerde geçirdi. Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı'nda değişik cephelerde hizmet verdi. I. Dünya Savaşı'nda 1. Kolordu 1. Tümen Komutanı olarak Çanakkale Muharebelerine katıldı. Cephe tahkimata verdiği önemle öne çıktı. Ardından 2. Ordu'ya bağlı, 1. Tümen Komutanı göreviyle Kafkas Cephesi ve buradan da 18. Kolordu Komutanı olarak atandığı Irak Cephesi'nde 1918 ortalarına kadar görev yaptı. Savaşın sonlarında 1. Kolordu Komutanlığına atandı. 1. Kolordu Komutanı olarak Trakya'da Millî Mücadele'yi örgütlemeye çalışırken, İstanbul Hükûmeti tarafından görevden alınması üzerine TBMM tarafından kendisine *Umum Rumeli Kumandanı*; Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından da *Trakya Millî Kumandanı* unvanları verilen Cafer Tayyar Bey, ikincisini kullanmayı tercih etti. 1920 Temmuz'unda Doğu Trakya'nın Yunan Ordusu tarafından işgali sırasında esir düşen Cafer Tayyar Bey, 1 Nisan 1923'te Türkiye'ye döndü. Cafer Tayyar Bey, 12 Ağustos 1923'te Diyarbakır'daki 7. Kolordu Komutanlığına atandı. Kolordu bölgesinde meydana gelen Nasturi isyanını başarılı bir şekilde bastırdı. Musul sorununun gündemde olduğu bu dönemde 7. Kolordu'yu daima savaşa hazır halde tuttu. Gençlik yıllarından itibaren siyasetle de ilgilenen Cafer Tayyar Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Üsküp şubesinin aktif bir üyesi olarak örgütlenme sürecinde fiilen görev almıştır. TBMM'de I. ve II. Dönem Edirne milletvekilliği yapmıştır.

Anahtar Kelimeler

Cafer Tayyar Paşa, Millî Mücadele, Edirne, Çanakkale Muharebeleri, Kafkas Cephesi

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü, zkeles[at]pau.edu.tr, ORCID: 0009-0006-6780-649X

Cafer Tayyar Pasha (1877-1958)

Abstract

Cafer Tayyar (Eğilmez) Pasha graduated from the War Academy on January 4, 1904 with the rank of Staff Captain. He spent his internship in the units of the III Army, headquartered in Thessaloniki. He served on various fronts during the Balkan War and World War I. In World War I, he participated in the Çanakkale Battles as the commander of the 1st Division of the 1st Corps. He stood out with the importance he attached to fortification at the front. Afterwards, he served on the Caucasus Front as the commander of the 1st Division of the 2nd Army and then on the Iraq Front, where he was appointed as the commander of the 18th Corps, until mid-1918. At the end of the war, he was appointed as the Commander of the 1st Corps. While trying to organize the National Struggle in Thrace as the Commander of the 1st Corps, Cafer Tayyar Bey was dismissed by the Istanbul Government and given the titles of Commander of Rumelia General by the Grand National Assembly of Türkiye (TBMM) and National Commander of Thrace by the Thrace-Paşaeli Association for Defence of National Rights, but he preferred to use the latter title. In July 1920, Cafer Tayyar Bey was captured during the occupation of Eastern Thrace by the Greek Army and returned to Türkiye on April 1, 1923. Cafer Tayyar Bey was appointed as the Commander of the 7th Corps in Diyarbakır on August 12, 1923. He successfully suppressed the Nestorian rebellion that took place in the region of the corps. During this period when the Mosul issue was on the agenda, he always kept the 7th Corps ready for war. Cafer Tayyar Bey, who was also interested in politics since his youth, took part in the organization process as an active member of the Skopje branch of the Committee of Union and Progress. He served as a deputy of Edirne in the Grand National Assembly of Türkiye in the first and second terms.

Keywords

Cafer Tayyar Pasha, National Struggle, Edirne, Battle of Gallipoli, Caucasus Front

1. Giriş

Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa 1877’de Kosova Vilayeti’nin merkez sancağı olan Priştine’de doğmuştur.¹ Babası Binbaşı Emin Efendi, 93 Harbi’nde Plevne şehitlerinden olup; ağabeyi İsmail Hakkı ve Ahmet Hamdi Beyler Harp Okulu mezunu ve İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesidirler.² Cafer Tayyar Paşa ve kardeşlerinin kaderi, şehit ailelerinin çocuklarının askeri okullara yatılı olarak kayıtları konusunda çıkan bir İrade-i Seniyye ile değişmiştir. Drama Mülkiye Mektebi’nde başladıkları eğitimlerini ağabeyleri Manastır Askeri İdadisi’nde, kendisi de Manastır Askeri Rüştiyesi’nde sürdürmüşlerdir.

Cafer Tayyar Paşa, Manastır Askeri Rüştiyesi’nden sonra Manastır Askeri İdadisi’ne devam etti. Sınıf arkadaşları arasında Ali Fethi (Okyar), Kara Vasıf gibi yakın dönem Türk tarihinin önemli isimleri bulunmaktaydı.³ Düşünce yapısının oluşmasında, okul çevresi ve özellikle ağabeyi İsmail Hakkı Bey etkili oldu.⁴ Cafer Tayyar Paşa, 1898’de başladığı Harp Okulu’ndan başarıyla mezun olup, kurmay sınıfına seçildi ve Ocak 1904’te Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle Harp Akademisi’nden mezun oldu.⁵

Millî Mücadele’de Trakya Millî Kumandanı olan Cafer Tayyar Paşa, daha çok Trakya’daki faaliyetleriyle tanınmaktadır.⁶ Bu çalışmada paşanın askeri ve siyasi hayatı bir bütün olarak ele alınarak, kendisinin pek bilinmeyen II. Meşrutiyet’in ilanı, Balkan ve I. Dünya Savaşlarındaki görevleriyle, olayların seyri ve sonuçlarına etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Musul sorununun kritik evresinde Paşa’nın 7. Kolordu Komutanlığı ve bölgede üstlenmeye çalıştığı misyon üzerinde durulmuş, asker ve siyaset adamı olarak özellikleri değerlendirilmiştir.

Araştırmada Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi yanında, Cafer Tayyar Paşa’nın son derece düzenli olan özel arşivi, hatıraları ve notlarından yararlanılmıştır. Paşanın arşivine ait dokümanlar dipnotlarda kendi düzenlediği dosya adlarıyla, bilgi notları da “notlarından” şeklinde gösterilmiştir. Bu vesileyle bir kez daha özel arşivinden yararlanma imkânı veren Eğilmez ailesine teşekkürü borç bilirim.

¹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1972, s. 129.

² Ahmet Hamdi Bey, bir nüshası elimizde olan hatıralarının bir kısmını daktilo ile yazmış; yayınlamamıştır.

³ Fethi Tevetoğlu, “Ali Fethi Okyar’ın Günlük Hatıraları”, *Belgeler*, 12/16 (1987), s. 113.

⁴ İsmail Hakkı Bey, Harbiye’de öğrenciyken, Manastır Askeri İdadisi öğrencisi Cafer Tayyar Paşa aracılığıyla hürriyet ve yenilik taraftarı gazeteleri Manastır Askeri Rüştiye Mektebi Müdürü Tahir Bey’e göndermekteydi. *Cafer Tayyar Eğilmez’in Hatıraları*, (Osmanlıca el yazısıyla kaleme alınmıştır), s. 3, 6.

⁵ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1972, s. 129.

⁶ Geniş bilgi için bk. Zülâl Keleş, “Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1993.

2. Staj Dönemi ve Balkan Savaşlarındaki Hizmetleri

Cafer Tayyar Paşa, dönemin İttihat ve Terakki yanlısı subaylarının çoğu gibi stajını Selanik merkezli III. Ordu'da yapmıştır. Önce Üsküp, 72. Nizamiye Alayı, III. Tabur, 2. Bölük Kumandanlığına, ardından Komanova'daki Süvari Bölük Kumandanlığına ve Bölge Eşkiya Takibi Müfettişliğine atanmıştır. Bölgedeki Bulgar ve Sırp çeteleriyle başarıyla mücadele etmiştir. Stajını Üsküp Topçu Alayı'nda tamamlamıştır.⁷ Staj dönemindeki başarılarından dolayı 5 Haziran 1905'te Dördüncü Rütbeden Osmanî ve 14 Aralık 1905'te de Dördüncü Dereceden Mecidî Nişanı almıştır. 25 Mart 1906'da Kolağası rütbesine terfi ederek, Kosova Mıntıka Kumandanlığı Kurmay Başkanlığına atanmıştır.

1907 Mayıs'ında 3. Ordu kurmay subaylarınca Makedonya bölgesinde muhtemel bir ayaklanmada komitelerin birbirleriyle iletişimini engellemek ve askerî bölgeler arasındaki ulaşım ve iletişimi düzenli olarak sağlayabilmek için askerî bölgeler arasındaki ulaşım ve iletişimi düzenleme kararı alınmıştı. Köprülü'de bu görevi Cafer Tayyar ve Enver Beyler birlikte yerine getirmiştir. O sırada kararlaştırdıkları üzere 31 Temmuz 1907'de açılan İttihat ve Terakki Cemiyeti Üsküp Şubesi'nin kurucu merkez heyetinde yer alan Cafer Tayyar Paşa, Yüzbaşı Emin Bey ile bir ev kiralayarak, burada cemiyete katılanların yemin törenlerini gerçekleştirmişlerdir. Bundan sonra Cafer Tayyar Bey, Makedonya'da faaliyetleri ve güvenilirliğiyle bilinen İttihatçılardan biri olmuştur.⁸

24 Şubat 1908'de Binbaşı rütbesine yükselmiştir.⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, 1908 yılı ilkbaharından itibaren açıkça faaliyete geçerek meşrutiyeti ilan etmeye karar vermişlerdir.¹⁰ II. Meşrutiyet'in ilanı öncesinde Cafer Tayyar Bey'in görev bölgesi olan Üsküp yakınlarındaki Firzovik'te meydana gelen olaylar,¹¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarınca Meşrutiyet'in ilanına giden yolda bir araç gibi kullanılmıştır. Burada kutlama amacıyla yapılan birtakım düzenlemelerin, Arnavutlar tarafından topraklarının Avusturya'ya verilme hazırlıkları olarak algılanması sağlanmıştır. Binlerce insanın toplanması üzerine İttihatçı subaylardan Arnavut halkının geleneklerini ve dilini bilenler, halkın öfkesini meşrutiyet talebine yönlendirmişlerdir. Halkı meşrutiyet yönünde ayaklandıran İttihatçı subaylar arasında Cafer Tayyar Bey ile ağabeyi Ahmet Hamdi Bey de bulunmaktaydı.

Bu sırada Firzovik'te bulunan Arnavut liderlerinden İsa Bolatin ve taraftarları, halkı İttihatçıların etkisinden uzak tutmaya çalışmış; Üsküp'e gidip saraya bağlılık bildirmek istemiştir. Cafer Tayyar Bey, İsa Bolatin ve taraftarlarının meşrutiyet ilanına karşı

⁷ T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *İrade Taltifat*, 41, 17 Aralık 1905.

⁸ Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1987, s. 180.

⁹ TC Genel Kurmay Bşk. *Komutanların Biyografileri*, s. 129.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Bellekten*, 20/77'den Ayrı Basım (1956), s. 129; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, çev. Nüzhet Ülken, İstanbul: Sander Yay., 1971, s. 16.

¹¹ Geniş bilgi için: Süleyman Külçe, *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, İzmir: Yeni Asır Matbaası, 1944.

çabalarını önlemek için gereken tedbirleri aldığı gibi,¹² Kosova Valisi Mahmut Şevket Paşa'yı etkilemeye çalışan meşrutiyet aleyhtarı kimselere de gözdağı vermekten çekinmemiştir.¹³ Nihayet askerî hazırlıkları gören asiler, Üsküp'e girmeden dağılmış, sancağın güvenliği sağlandıktan sonra Cafer Tayyar Be, Üsküp Hükûmet Konağı'na bayrak asmış ve Meşrutiyet kutlamaları başlamıştır.¹⁴

Meşrutiyet'in ilanı sonrası gelişmeler, halkın hürriyet, eşitlik ve adalet beklentilerini karşılamamıştı. Cafer Tayyar Bey'in görev bölgesindeki Arnavut halka hâkim olan iyimser hava¹⁵ yerini hayal kırıklığına bırakmış; İsa Bolatin, Metroviçe yakınlarında eylemlere başlamıştı.¹⁶ Olayların büyümesi üzerine Cafer Tayyar Bey 20 Kasım 1908'de Metroviçe Tümeni Kurmay Başkanlığına getirilmişti.¹⁷ İsa Bolatin ve çetesi, üzerlerine sevk edilen bir taburla üç gün çatışmış, Ocak 1909'da yaralanan Bolatin, İpek Sancağı'na çekilmişti.

Arnavutların isyanları devam ederken, İttihat ve Terakki mensupları ve muhalifleri arasındaki gerilim de giderek artmaktaydı. Sonunda Selanik'ten getirilen Avcı Taburlarının 12/13 Nisan 1909 gecesi ayaklanması ile başlayan olaylar, (31 Mart Vakası) alınan tedbirlere rağmen büyüdü.¹⁸ Bunun üzerine Selanik'teki 3. Ordu birlikleri harekete geçti. O sırada Gosniye bölgesinde isyan halindeki Arnavutlarla mücadele etmekte olan Cafer Tayyar Bey, Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'yı Arnavutluk'taki harekât hakkında bilgilendirerek, kendilerine Arnavutluk yönünden tehdit gelmeyeceği teminatını verdi.¹⁹

Hareket Ordusu'nun olayları bastırmasının ardından yaşanan gelişmeler ve Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, Arnavutların İttihatçı düşmanlığını artırmıştı. Ayrıca Metroviçe Tümen Komutanının aldığı sert tedbirler de isyanı büyütüştü. Cafer Tayyar Bey, 1909 Ağustos'una kadar İpek ve çevresinde asi Arnavutlara karşı yürütülen harekâtı idare etti.²⁰ 8 Ekim 1909'da Aydın Eşkiya Takibi Kumandanlığı emrinde Rum çeteleriyle mücadele etti. 18 Ekim 1909'da Aydın Divan-ı Harp üyesi, 26 Ocak 1910 tarihinde Ödemiş Divan-ı Harp Reisi oldu.²¹

¹² Ahmet Hamdi Bey, *Hatıraları*, s. 31.

¹³ Bolatin ve çetesiyle görüşmeye gönderilen Hoca Recep Efendi hadiseyi Ahmet Hamdi Bey'e anlatırken Cafer Tayyar Bey'in nefer kıyafetiyle ve elinde mavzerle geldiğini söyler. Cafer Tayyar Bey, Mahmut Şevket Paşa'ya gözü pek, kararlı bir duruşla konuşmuştur: "Paşam bunlara yüz verme, bütün mesele bunların başının altındandır. Biz karar verdik meseleyi sulhen halledemezsek, silahla halledeceğiz. Ve tertibatımız tamamen alınmıştır... dedi, bizi paşanın yanından kovdu." Ahmet Hamdi Bey, *Hatıraları*, s. 32.

¹⁴ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 5.

¹⁵ Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir: 1944, s. 355-356.

¹⁶ Külçe, *Osmanlı Tarihinde*, s. 359-360.

¹⁷ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 6.

¹⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, 3. Baskı, C. I, k.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. 1983, s. 192, 196.

¹⁹ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 6 ve *Şahsi Belgeler Dosyası*.

²⁰ Külçe, *Osmanlı Tarihinde*, s. 369.

²¹ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 6 ve notlarından.

O sırada Arnavutluk'ta isyan genişlemiş, ağabeyi İsmail Hakkı Bey, 2 Mart 1910 günü bir Arnavut vatandaşın suikastı sonucu yaralanmıştı. Cafer Tayyar Bey, 27 Nisan 1910'da Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa tarafından eşkiya takibinde gösterdiği cesareti, ataklığı ve bölge insanı ile coğrafyayı iyi tanması nedeniyle Kosova Mürettep Kolordusu'nda görevlendirildi.²² Görevi sırasında kurmay heyetinden Kazım Karabekir ve Aziz Samih Beylerle²³ Arnavut asilerce tutulan²⁴ Çilova Boğazı'nı açma görevini üstlendi. Ardından 4 Haziran 1910 tarihinde Yakova Divan-ı Harp Başkanlığı'na atandı. 15 Temmuz 1910'da Kosova Divan-ı Harb-i Örfî Başkanı iken ağabeyi İsmail Hakkı Bey'in ayrıldığı İpek Sancağı Mutasarrıflığına (4 Ağustos 1910) ve İpek Kumandanlığına (19 Ekim 1910) atandı.²⁵

Hükûmet isyanların tahribatını gidermeye çalışırken Karadağ sınırında yaşayan Malisörlerin (Hristiyan, Katolik Arnavutlar) isyanı patlak verdi.²⁶ Başlarda vergi vermemek, silahlarının toplanmaması ve genel af talebi olan Malisörler, Karadağ ve Avusturya'nın da yönlendirmesiyle, federal bir idare, muhtariyet ve Arnavutçanın resmi dil olması gibi daha önemli taleplerde bulunmaya başladılar.²⁷ 4. Tümen'in Kurmay Başkanı sıfatıyla isyanı bastırmakla görevlendirilen Cafer Tayyar Bey, bizzat askerin başında çarpıştı; 15 Mayıs-16 Haziran 1911 arasında beş büyük çatışma sonunda yenilen Malisörler Karadağ'a sığındı.²⁸ Sonunda hükûmetin önemli tavizler²⁹ vermesi üzerine asi Malisörler memleketlerine döndüler.

Cafer Tayyar Bey, İpek Sancağı Mutasarrıflığı ve Komutanlığından hükûmetin bölgedeki ıslahat yöntemine karşı çıkması ve Dâhiliye Nazırı Halil Bey ile anlaşamamasından dolayı istifa ederek ayrıldı.³⁰ Hükûmetin verdiği tavizlerin olayları sonlandırmayacağı görüşündeydi. İstifa ederek ortaya koyduğu ve gelecek yıllarda benzer meselelerde göstereceği tavrı, olaylara gerçekçi bakışı, mevcut yapıyı iyileştirmek için çözümler üreten yaklaşımı ve doğru bildiği kararlardaki keskinliğini yansıtıyordu. Bölge insanını tanıyan, sosyal ve siyasi yapıya vâkıf olan Cafer Tayyar Bey, Arnavut halkını bağımsızlık dışında hiçbir şeyin durduramayacağını ve tavizlerin yeni ve daha büyük taleplere yol açacağı kanaatindeydi.³¹ Nitekim kısa süre sonra yaşanacak gelişmeler, onun yanılmadığını gösterecekti.

²² Eğilmez, notlarından.

²³ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 6.

²⁴ Külçe, *Osmanlı Tarihinde*, s. 388.

²⁵ Ahmet Hamdi Bey, *Hatıraları*, s. 67.

²⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. III, k.1, s. 35; Külçe, *Osmanlı Tarihinde*, s. 399-400.

²⁷ Bayur, *Türk İnkılabı*, c.III, k.1, s. 35.

²⁸ Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, s. 400; Bayur, *Türk İnkılabı*, c.III, k.1, s. 39.

²⁹ Bayur, *Türk İnkılabı*, c.III, k.1, s. 42-44.

³⁰ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 7.

³¹ Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 16.

İstanbul'a giden Cafer Tayyar Bey, Genelkurmay Başkanlığı 4. Şube emrine verilse de Arnavutluk'ta, İpek ve Yakova Sancakları merkezli yeni bir isyanın başlaması üzerine 29 Aralık 1911'de ikinci kez İpek Sancağı Mutasarrıflığı ve Kumandanlığına atandı. Arnavutların isyanlarını Avusturya, Rusya ve Balkan devletleri desteklese de olayların büyümesi, Trablusgarp Savaşı devam ettiği için İtalya'ya yaramaktaydı.³² Cafer Tayyar Bey, sorunun kaynağıyla ilgili tespitlerini hükûmete bildirdi.³³

İttihat ve Terakki padişaha Meclis-i Mebusan'ı feshettirerek, gerçekleştirilen seçimle Meclis çoğunluğunu sağlamışsa da itibar kaybetmişti. İdareden memnun olmayan subaylar Halaskâran grubunu kurmuştu. Muhalefet hükûmeti düşürmek için Arnavut isyanını kullanmaya çalışmaktaydı. Meclis dışında kalan eski Arnavut milletvekilleri de afla dönen asi Arnavut liderler de faaliyete geçmişti.³⁴

Şartları iyileştirmek ve elindeki imkânları artırmak isteyen Cafer Tayyar Bey, Kosova Valiliği ve hükûmetten kuvvetlerinin takviye edilmesini istedi.³⁵ Zira İpek'ten de asilere katılımlar olmuş, evlerden de silah atışları başlamıştı.³⁶ Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'in başkanlığındaki heyet, İpek'e gelip olayları görmesine rağmen Cafer Tayyar Bey'in yardım talebi dikkate alınmadı. Cafer Tayyar Bey, İpek'te sıkıyönetim ilan ederek, elindeki imkânlarla tedbirler almaya çalışırken, doğru bildiğini söylemekten çekinmeyen yapısıyla Kosova Valiliği'ne uyarılarının dikkate alınmadığını ve isyanın hükûmetin işi ağırdan alması nedeniyle büyüdüğünü söyledi.

Estok'ta toplanan asilere karşı gönderdiği Albay Abdürrezzak Bey'in asi liderlerle anlaşma yapmak istemesi üzerine Cafer Tayyar Bey, durumu bir kez daha Kosova Valisi ve 7. Kolordu Kumandanına bildirmiş ve sorumluluğun kolordu ve hükûmette olacağını tekrarlamıştır.³⁷ Esasen Abdürrezzak Bey'in tutumu, ordu içindeki siyasi farklılıkların neticesidir. Onun anlaşma eğiliminden cesaret alan asiler, telgraf tellerini, hükûmet binalarını tahrip edip karakollara saldırmaya başlamıştır. Asiler, Cafer Tayyar Bey'in istifasını istemiş, Kosova Vilayeti'nden istifasını uygun bulmadıkları cevabını alan Cafer Tayyar Bey, yardım isteğini yerine getirmediklerini hatırlatmış; "takip edilen rehabet politikasının" hızla değiştirilmesini istemiş, aksi takdirde isyanın yayılacağını belirterek bir kez daha üst makamları ikaz ve tenkitten çekinmemiştir.³⁸ Bir süre sonra İpek merkezinde alınan tedbirlerle sükûnet sağlanmışsa da Yakova'da görevli bir müfreze silahlarını asilere teslim etmiş, Estok'ta bir tabur asiler tarafından kuşatılmış; Trovişte,

³² Bayur, *Türk İnkılabı*, C. II, k. 1, s. 261.

³³ Eğilmez, *İpek Dosyası*. 20 Mayıs 1912'de Kosova Valisine gönderdiği telgraflarda Karadağ hükûmetinin, İtalya ve Avusturya'dan aldığı paralarla isyana destek vermekte olduğunu belirtmektedir.

³⁴ Külçe, *Osmanlı Tarihinde*, s. 406; Bayur, *Türk İnkılâbı*, C. II, k. 1, s. 249-262.

³⁵ Cafer Tayyar Bey, hadiseleri genel afla serbest kalanlar yönettiği için bazı ailelerin Anadolu'ya gönderilmesi gerektiğini; olayları Priştineli Hasan, İsa Bolatin, Bayram Çur gibi eski milletvekilleri ve derebeylerin yönlendirdiğini iddia etmekteydi. Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 1-4. Haziran sonunda Cafer Tayyar Bey'in isyana kalkışan ailelerin Anadolu'ya yerleştirilmesi önerisi kabul edilmiştir. Kosova Valisi Mazhar imzasıyla gönderilen 27/28 Haziran 1912 tarihli telgraf. Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 44.

³⁶ Bayur, *Türk İnkılâbı*, C. II, k. 1, s. 263.

³⁷ Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 6, 8.

³⁸ Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 12, 18.

Berena ve Firzovik'te halk isyanı desteklemeye başlamıştı.³⁹ Asilere gönderilen nasihat heyetleri de sonuç alamamıştı.⁴⁰ Asilerin istekleri silahlanmak, askerlik yapacaklarsa kendi vilayetlerinde yapmak, okullar ve yolların yapılması ve genel af ilan edilmesiydi. Cafer Tayyar Bey'e göre asıl talep, bağımsızlıktı. Dâhiliye Nazırı Hacı Adil Bey'e kendi görüşünü de belirterek Arnavutların isteklerini ilettiler.

Bu sırada, 21/22 Haziran 1912 gecesi Manastır'daki 49. Alay'dan Yüzbaşı Tayyar ve bazı subaylar dağa çıktı. Hükûmetin istifasını, Meclis-i Mebusan'ın dağılmasını ve Kâmil Paşa'nın sadrazam olmasını istediklerini bildirdiler.⁴¹ 1. ve 21. Tümen subayları, Cafer Tayyar Bey ve emrindeki subayların da kendilerine katılmasını istediler. Diğer yandan 7. Kolordu Komutanı İsmail Fazıl Paşa, Halaskâran subayları Cafer Tayyar Bey'in isteklerine uymaya çağırırken;⁴² İpek'teki tecrübeli subaylar, meslektaşlarını isyanı desteklemekten vazgeçirmeye çalışmaktaydılar.⁴³

Cafer Tayyar Bey, Halaskâran subaylarla telgraf aracılığıyla yaptığı görüşmede, devletin zor zamanlardan geçtiğini, İtalya ile savaşın devam ettiğini ve Balkan devletlerinin tutumunu hatırlattı. Askerin siyasetle uğraşmasının meseleyi büyüttüğünü belirtti: "Burada hiç kimse hükûmeti istemiyor, şahıs mevzubahis değildir, istenmeyen hükûmettir..." Bunu kendilerinin de bir süre sonra anlayacaklarını sitemle ifade etmiştir. Nihayet Cafer Tayyar Bey, siyasetin ikiye böldüğü bir orduda komuta mevkiinde kalmayacağını belirterek, İpek Sancağı Mutasarrıfı ve Kumandanı görevlerinden istifa etmiştir.⁴⁴ Kısa bir süre sonra Cafer Tayyar Bey'in bölge hakkındaki kanaatinde yanılmadığı görülmüştür: Hükûmet, Arnavutlara birçok taviz vererek, askerliklerini Rumeli'de yapmak, genel af ilanı, ortaöğretim dilinin Arnavutça olması ve adli teşkilatın işleyemediği yerler için ayrı bir kanun çıkarılması gibi istekleri kabul etmiştir.⁴⁵

Ordu içindeki siyasi kutuplaşmalar ve Arnavutların aldığı imtiyazlar, Osmanlı Avrupası'nda yeni karışıklıklara yol açtı. Balkan devletleri arasında ittifaklar kurulurken, Karadağ tarafından desteklenen Malisörler harekete geçti. Bulgar çetelerinin Türklere saldırılarına karşılık verilince iki taraf da kayıplar verdi, Bulgaristan, seferberlik ilan etti.⁴⁶ Balkan Savaşı 17 Ekim 1912'de başladı.⁴⁷ Bu sırada Genelkurmay Başkanlığı Üçüncü Seferberlik Şubesi'nde görevli Cafer Tayyar Bey, bölgede edindiği bilgi ve tecrübelerini raporlandırarak görevini sürdürdü.⁴⁸

³⁹ Bayur, *Türk İnkılâbı*, C. II, k. 1, s. 263.

⁴⁰ Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 30-42. Cafer Tayyar Bey'in 7. Kolordu Komutanı İsmail Fazıl Paşa'ya gönderdiği Rapor, *İpek Dosyası*, s. 22-26; Külçe, *Osmanlı Tarihinde*, s. 405-408.

⁴¹ Külçe, *Osmanlı Tarihinde*, s. 411; Bayur, *Türk İnkılâp*, C. II, k. 1, s. 253.

⁴² Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 51, 60, 66, 67.

⁴³ Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 110-113. 20.08.1912'de İpek subaylarından Yakova'ya gönderilen telgraf sureti.

⁴⁴ Eğilmez, *İpek Dosyası*, s. 103-108; *Hatıratı*, s. 8.

⁴⁵ Külçe, *Osmanlı Döneminde*, s. 414; Bayur, *Türk İnkılâbı*, C. II, k. 1, s. 319.

⁴⁶ Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE Arş.) 4/121, Klasör (Kl.) 321321, Dosya (D) 49, Fihrist (F) 1-10.

⁴⁷ Ali Fuat Türkgeldi *Görüp İşittiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. 1984 s. 57-58.

⁴⁸ ATASE Arş. 4/21, Kl. 321, D. 49, F. 1-8, 1-10. Balkan devletlerinin muhtemel cepheleleri, taarruz edebilecekleri stratejik noktaları, arazinin durumu, yollar, köprüler gibi harekâta elverişli bölgeleri belirtir raporlar hazırlamıştır.

Balkan Savaşı'nda Türk Ordusu, Doğu ve Batı Orduları olmak üzere iki gruba ayrılmıştı.⁴⁹ Ordu savaşa hazır değildi, hatta her iki ordunun komutanları da ordunun başarısından emin değildi.⁵⁰ Doğu Ordusu emrindeki 16. Kolordu'nun Kurmay Başkanlığına atanan Cafer Tayyar Paşa, Pınarhisar-Kırklareli arasındaki Üsküp-Dere mevzilerinde ricat halindeki birlikleri himaye emri almış; Kolordu çekilene kadar görevi başında kalmıştır. Bu sırada Lüleburgaz'daki birliklerin yenilgisi üzerine umumi ricat emri verilmiş, ordu Çatalca'ya kadar çekilmiştir.⁵¹ Cafer Tayyar Paşa yeni düzenleme ile 2. Kolordu Kurmay Başkanlığına atanmıştır.⁵²

28 Ocak 1913 tarihine gelindiğinde, Cafer Tayyar Bey, Batı Ordusuna atanmıştı ve son bir kez daha Arnavutluk'ta görevini ifa etmekteydi. Buradaki görevi hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Ancak, kimliğini gizleyerek, Vardar Ordusu'nun ihtiyacında kullanmak için (bir Arnavut tacirin teminatıyla) Avusturya Bankası'ndan alınmak üzere 3.000 lira tutarında bir çek götürdüğüne dair rastladığımız bir belge⁵³ onun güvenilir kişiliği ve bölgeye hâkimiyeti hasebiyle böyle bir görev üstlendiğini düşündürmektedir.

Lüşne'de Sırplarla muharebe esnasında tifüse yakalanan Cafer Tayyar Bey, 20 Mayıs 1913'te Arnavutluk'tan ayrılmıştır.⁵⁴ Kendisine Balkan Savaşı'ndaki hizmetlerinden ötürü iki sene kıdem verilmiştir.

14 Haziran 1913'te Üsküdar Ciheti Komutanlığına atanmış; 10 Aralık 1914'te ise İstanbul'da Askeri Mahkeme üyesi, 9 Ocak 1914'te İzmir'de 4. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevlerine getirilmiştir.⁵⁵

3. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri

Balkan Savaşı sonrası orduda düzenleme çalışmaları devam ederken, uzun süredir kutuplaşan dünyada 28 Haziran 1914 günü son noktaya gelinmiş; I. Dünya Savaşı resmen başlamıştı. Her ne kadar tarafsızlığını ilan etse de Türk- Alman ittifakını imzalayan Osmanlı Devleti de savaşın dışında kalamamıştı.⁵⁶ İzmir'de olan Cafer Tayyar Bey de 1. Kolordu'ya bağlı 1. Tümen Kumandanlığına atanmış; 9 Aralık 1914'te Yarbay olmuştur.⁵⁷

⁴⁹ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, *Balkan Harbi (1912-1913)*, C. I, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1970, s. 58; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. II, k. 2, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. 1983, s. 19.

⁵⁰ ATASE Arş. 4/21, Kl. 321, D. 49, F.1-1,1-6. Doğu Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa, ordunun savaşıacak gücü olmadığını açıkça ifade etmiştir. Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 59.

⁵¹ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 8; Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913)*, C. II, k. 3, *Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980, s. 69-70.

⁵² Eğilmez, *Hatıratı*, s. 8,9.

⁵³ ATASE Arş. 4/9556, Kl.711, D.11, F.16.7/8 Mart 1913 tarihinde Vardar Ordusu Menzil Müfettişliğinden, Vardar Ordusu Karargâhına gönderilen telgraf.

⁵⁴ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 9; Ahmet Hamdi Bey, *Hatıraları*, s. 20-21.

⁵⁵ Genelkurmay Bşk. *Komutanların Biyografileri*, s. 130.

⁵⁶ Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, s. 113-117; Bayur, *Türk İnkılâp*, C. II, k. 3, s. 63-102,299, 466; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984, s. 108-110.

⁵⁷ Genelkurmay Bşk. *Komutanların Biyografileri*, s. 130.

3.1. Çanakkale Cephesi'ndeki Faaliyetleri

Çanakkale'de 25 Nisan 1915'te başlayan kara harekâtı esnasında İtilaf devletlerinin Seddülbahir ve Arıburnu'na yaptıkları çıkarmalara taarruzla karşılık veren Türk birlikleri, Birinci Kirte Muharebesi'nde büyük kayıplar vermişti.⁵⁸ Takviye birliklerle beraber Cafer Tayyar Bey'in komutasındaki 1. Tümen de Çanakkale Cephesi'nde görevlendirilmişti. 1. Tümen, 70., 71. ve 124. Alay olmak üzere üç alaydan meydana gelmekteydi.⁵⁹ Çanakkale'deki Türk ordusu, 5. Ordu'ya bağlı Kuzey ve Güney Grubu olarak ikiye ayrılmıştı. 5. Ordu Komutanı Liman von Sanders, 1. Tümen'in cepheye ulaşmasından sonra Asya Grubu'nu kuracaktı.⁶⁰ Cafer Tayyar Bey, Çanakkale Muharebelerinde 1. Tümen Kumandanı olarak, önce Asya Grubu'nda, daha sonra Seddülbahir Cephesi-Güney Grubu Komutanlığı emrinde görev almıştır.

Üçüncü Kirte Muharebesi ardından cepheye ulaşan Cafer Tayyar Paşa komutasındaki birlikler, 1. Tümen'in iki alayı (70. ve 71. Alaylar) yeni oluşturulan Asya Grubu'na verilmiş; 124. Alay da Cafer Tayyar Bey komutasında 2. Kolordu emrine verilerek bölünmüştü. Cafer Tayyar Bey, yetiştirdiği birliğinin parçalanması ve komutasından alınmasına tepki gösterdi. Emrindeki erlere yakınlığıyla tanınan bir komutandı ancak tepkisinin nedeni duygusallıktan ziyade, taze kuvvetlerin cepheyi tanımadan taarruza yönlendirilmesini hatalı bulmasıydı. Bu konuda 2. Kolordu Komutanı Faik Paşa ile tartıştı.⁶¹ Ona göre tahkimat zayıf kalıyor ve cepheye getirilen birlikler acele taarruzlarla eritiliyordu. Tahkimat güçlendirilene kadar savunmada kalıp, sonra karşı taarruza geçmek, şehit ve yaralı sayısını azaltacaktı.

Görüşlerinde ısrar etmesi ve sorumluluğu kabul etmeyeceğini belirtmesi üzerine Cafer Tayyar Bey, 1. Tümen Kumandanlığından alınmak istenmiştir.⁶² Nihayetinde 1. Tümen 124. Alay'ın İngilizlere taarruzu sonunda çok ağır kayıplar verilmesi nedeniyle çarpışma bölgesine *Şehitler Sirtı* denmiştir. Öyle ki sadece 3. Tabur'un on subayının üçü şehit, dördü yaralı, bin kişilik er mevcudu da üç yüze düşmüştür. Bunun üzerine tümenin kalan mevcudu Güney Grubu Komutanı Weber Paşa'nın emriyle tekrar Cafer Tayyar Bey'in idaresine verilmiştir.

⁵⁸ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (Haziran 1915—Ocak 1916)*, C. V, Kitap 3, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980, s. 21, 619; Bayur, *Türk İnkılâp*, C. II, k. 2, s. 294-296.

⁵⁹ Cafer Tayyar Bey'in Çanakkale Cephesi'ndeki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Zülal Keleş, "Cafer Tayyar Eğilmez ve Çanakkale Muharebeleri", *Çanakkale Muharebelerinin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*, Ankara: Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015, s. 185-213.

⁶⁰ Genelkurmay Bşk. *Çanakkale Cephesi Harekâtı*, C. V, k. 3, s. 18.

⁶¹ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 10. Cafer Tayyar Bey Güney Grubu Sol Kanat Cephesini dolaşmış ve izlenimini şu sözlerle dile getirmiştir: "Tahkimat namına yapılan şeyler hiçbir kıymet ifade etmeyen ince bir hattan ibarettir. En ufak bir bombardıman burada insan barındırmaz ve siper namına bir şey bırakmazdı..."

⁶² Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye 1914-1918 Cihan Harbinde Kanal, Çanakkale ve Kafkas Cephelerine ait Hatıralarım*, C. I, İstanbul: Ege Basımevi, 1940, s. 52.

Cafer Tayyar Bey'in 1. Tümen cephesinde yaptırdığı tahkimat büyük takdir görmüş; II. Ordu Komutanı, bütün Güney Grubu bölgesinde örnek alınarak uygulanmasını istemiştir.⁶³

Paşa, Çanakkale Cephesi'nde 28 Haziran-5 Temmuz 1915 Zığındere ve 12 -13 Temmuz tarihlerinde *İkinci Kerevizdere Muharebelerinde* görev almıştır. Çanakkale cephesindeki görevini 14. Kolordu Komutanı Vekili ve 1. Mıntıka Komutanı olarak tamamlamış; hizmetlerinden dolayı üç yıl kıdem alarak 14 Aralık 1915'te Albay rütbesine yükselmiştir.⁶⁴

Çanakkale Cephesi'nde Cafer Tayyar Bey'in vurgulanması gereken yönü, acele taarruzlardan kaçınarak, hazırlıkları hızla tamamlamak ve taarruzu karşı taarruzla cevaplayıp, ilerlemek şeklinde özetleyebileceğimiz bir stratejiyi benimsemesidir.

3.2. Kafkas Cephesi'ndeki Hizmetleri

Cafer Tayyar Paşa, 9 Ocak 1916'da Çanakkale'den İstanbul'a dönmüştür. Şubat ayında Rusların Muş, Tatvan ve Erzurum'u almaları üzerine,⁶⁵ Çanakkale'den dönen bazı birliklerin Kafkas Cephesi'ne gitmesine karar verilmiştir. Cafer Tayyar Bey, Kafkas Cephesi'nde çoğunlukla Çapakçur (Bingöl) ve Oğnut (Göynük) hattında görev yapmıştır. Bu bölge işgallerden sonra Kafkas Cephesi'nin merkezi konumuna geldiği gibi, Doğu Anadolu'da Rus ordusunun işgaliyle göçe zorlanan halkın da geçiş ve toplanma noktası olmuştur. Türk ordusunun bu kritik noktayı tutamaması, Rus ordusuna Malatya'ya kadar ilerleme imkânı verecektir.

9 Haziran'da Rus ordusunun Çapakçur'a taarruzu ve Oğnut yönündeki ilerlemesine karşı telaşlanan Başkomutanlık, Cafer Tayyar Bey komutasındaki 1. Tümen'in cepheye ulaşan kısmıyla taarruza geçmesini istedi.⁶⁶ 20 Temmuz 1916 günü Cafer Tayyar Bey Kop'a ulaştığında, 1. Tümen 2. Kolordu'ya bağlı olmasına rağmen 3. Kolordu emrinde harekâta katılmıştı. Ayrıca tümenin alay ve bölükleri ayrı ayrı cephelere gönderilmişti ki bu Cafer Tayyar Bey'in hiç onaylamadığı bir uygulama idi. Sonunda tümenin tamamının komutasını almış, ayrıca Oğnut'ta toplanan aşiret alayları da emrine verilmişti.⁶⁷

⁶³ Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye*, s. 53-54; 10. Tümen'de ihtiyat subayı olan yazar, bu hususu şöyle dile getirmiştir: "Biz Çanakkale'ye geldiğimiz vakit, Miralay Cafer Tayyar Bey tarafından ortaya atıldığını işittiğimiz müdafaa fikri kökleşmekteydi. Cafer Tayyar Bey'in fırkası, cephesinde meydana getirdiği mükemmel siperler sayesinde düşman hatlarına zayıt vermeden yaklaşıyor ve askerlikçe ehemmiyetli noktaları elde ettiğinden, bu tahkimat Cenup Grubu'ndaki diğer kıtalara da teşmil edilmek üzere adeta bir model gibi zabitlere gösteriliyordu..."

⁶⁴ Genelkurmay Bşk. *Komutanların Biyografileri*, s. 129; Genelkurmay Bşk., *Çanakkale Cephesi*, C. V, k. 3, s. 485.

⁶⁵ Genelkurmay Bşk., *Dünya Harbinde Türk Harbi, I'nci Cilt, 2'nci Kısım, Kafkas Cephesi 1916-1918*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978, s. 41.

⁶⁶ Genelkurmay Bşk., *I. Dünya Harbinde, Kafkas Cephesi*, C. II, k. 2, s. 103-15.

⁶⁷ Goze, *Büyük Harpte Kafkas Cephesindeki Muharebeler 79 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, Çev. Hakkı, 1932, s. 107; M. Şerif Fırat, *Doğu illeri ve Varto Tarihi*, 3. Baskı, Ankara: Kardeş Matbaası, 1970, s. 174.; Genelkurmay Bşk., *I. Dünya Harbinde, Kafkas Cephesi*, C. II, k. 2, s. 119.

1. Tümen'in görev bölgesi Çilligöl Tepesi, Oğnut Köyü ve Çatak arasıydı. 27 Temmuz ile 1 Ağustos 1916 arasındaki mücadelelerde Cafer Tayyar Bey'in bizzat cephede komuta ettiği 1. Tümen ve yardımcı birlikler ile aşiret alayları olağanüstü bir mücadele vermiş, Ruslar geri çekilmek zorunda kalmıştı.⁶⁸ Rus ordusu 1 Ağustos'ta yeniden taarruza geçmiş, 71. Alay'ın 3. Taburu Rusları geri püskürtmüştü. Aynı anda kalabalık Rus ordusu⁶⁹ Çilligöl'e saldırmış, iki taraftan kuşatılan 70. Alay geri çekilmek zorunda kalmış ve Türk mevzileri kaybedilmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa komutasındaki 16. Kolordu'nun 1. Tümen'e destek olmak için 2/3 Ağustos gecesi taarruza geçmesine, 7. ve 14. Tümenlerin de 1. Tümen'in Solhan ve Karir Dağları arasındaki bölgeye çekilmesini himaye etmesi kararlaştırılmıştır.

Cafer Tayyar Bey'in birliklerinin üç gün süren mücadelelerdeki kaybı 800-1000 civarındadır.⁷⁰ Cafer Tayyar Bey, 1. Tümen'in geri çekilme sebebini, cephesinin geniş olması ve haberleşmenin iyi olmamasından emirlerin vaktinde ulaştırılamaması gibi hususlara bağlar. Ayrıca iaşesinin yetersiz olmasının erlerin güç ve morallerini etkilediğini düşünmektedir. Cafer Tayyar Bey her şartta emrindeki askerinin ihtiyacını gözetken, onların imkânlarını iyileştirmeye çalışan bir komutan olma özelliğini burada da göstermektedir.

9 Ağustos'ta 2. Kolordu Komutanı Faik Paşa'nın cephede şehit düşmesi üzerine,⁷¹ kolordu bünyesinde en kıdemli tümen komutanı olduğu için kolordu komutanı olması gereken Cafer Tayyar Bey itiraz etse de, Ahmet İzzet Paşa şartlar gereği İsmet Bey'in 2. Kolordu Komutanlığını vekâleten üstlenmesine onay verdi.⁷² 2/3 Eylül 1916'da Cafer Tayyar Bey, 1. ve 47. Tümenlerden oluşturulan Mürettep Kolordu Kumandanlığına atandı. 25 Eylül 1916 tarihinde yeni bir düzenlemeye gidilerek, Mürettep Kolordu 2. Kolordu Kumandanlığına çevrildi.

1917 yılı Ocak ayı ortalarında yapılan yeni bir düzenlemeyle Cafer Tayyar Bey, emrindeki kolordu ile 2. Ordu'nun merkez bölgesi konumundaki Genç civarında Murat Nehri bölgesinin sorumluluğunu üstlenmiştir.⁷³

⁶⁸ Ahmet İzzet Paşa, 1. Tümen'in başarısını Başkomutanlık Vekaleti'ne aktarırken memnuniyetini şöyle dile getirmişti: "1. Tümen'in de yürüyüş sürati, hat üzerinde hazırlanması, mahrumiyet ve müşkülata mukavemet ve düşman karşısında gösterdiği secaat ve kahramanlık, ecdadına yakışır fedakarlığı cidden takdire şayan ve şükrandır." Genelkurmay Bşk., *I. Dünya Harbinde, Kafkas Cephesi*, C. II, k. 2, s. 135.

⁶⁹ Rus birlikleri: 6 Piyade Alayı, 3-4 süvari alayı, 1 makinalı tüfek bölüğü, iki dağ 1 sahra bataryası gücündeydi. Genelkurmay Bşk., *I. Dünya Harbinde, Kafkas Cephesi*, C. II, k. 2, s. 126.

⁷⁰ Genelkurmay Bşk., *I. Dünya Harbinde, Kafkas Cephesi*, C. II, k. 2, s. 142-143.

⁷¹ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 10; Fırat, *Doğu İlleri*, s. 172.

⁷² Eğilmez, *Kafkas Cephesi Dosyası*, 17.08. 1332 Tarihli Emir Sureti; Genel Kurmay Bşk., *I. Dünya Harbinde, Kafkas Cephesi*, C. II, k. 2, s. 205.

⁷³ Genelkurmay Bşk., *I. Dünya Harbinde, Kafkas Cephesi*, C. II, k. 2, s. 242.

7 Mart 1917'de 2. Ve 3. Ordular birleştirilerek oluşturulan Kafkas Orduları Grup Kumandanlığına bağlı 2. Ordu Kumandanlığına Mustafa Kemal Paşa atanmıştır. Böylece Cafer Tayyar Paşa 2. Kolordu Komutanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa ile bir süre emir komuta zinciri altında görev yapmıştır.⁷⁴

8 Nisan 1917'de 18. Kolordu Komutanı olan Kazım Karabekir Paşa'nın isteği üzerine karşılıklı görev değişikliğini kabul eden Cafer Tayyar Bey, 18. Kolordu Komutanı olarak Irak Cephesi'ne gitmiştir.⁷⁵

3.3. Irak Cephesi'ndeki Hizmetleri

Cafer Tayyar Bey, Nisan ayı ortalarında Irak Cephesi'ne geçmiştir. 18. Kolordu'ya bağlı olan birliklerin bulunduğu Tikrit'te gereken tahkimatı yaptırarak, savunma tedbirlerini almıştır.⁷⁶ Kolordunun ihtiyaçlarını teminde yaşanan zorluklar sonucu, bir süre sonra Kolordu Karargâhı, Cebel-i Haremeyn mevziine alınmıştır.

Cephedeki en önemli konulardan biri askerin beslenmesiydi. Mevcut şartları iyileştirme hususundaki şartları zorlama ve askere olan babacan tavrıyla, bu hususun yol açtığı ve açabileceği sorunları içeren bir rapor hazırlayarak 6. Ordu Kumandanlığına ilettili.⁷⁷ Cephedeki eksikliklere rağmen askerin moralini yüksek tutmaya, düzen ve disiplinini sağlamaya çalıştı.

1918 Haziran sonuna kadar burada kalan Cafer Tayyar Bey, 14 Temmuz 1918'de Şark Orduları Grup Kumandanlığına bağlı *Kuzey Kafkas Kumandanlığına*, 20 Temmuz 1918'de de İstanbul'da bulunan 1. Kolordu Komutanlığına atandı.⁷⁸

3.4. 1. Kolordu Kumandanı Olarak İstanbul'daki Hizmetleri

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru İstanbul ve çevresinde asayiş bozulmuş, çeteler ortaya çıkmış ve askerler arasında firar olayları artmıştı. Cafer Tayyar Bey, bir yandan çetelerle mücadele edip, asayişi sağlamaya;⁷⁹ bir yandan da kolordu gücü ile Boğazlardan giriş çıkışları kontrol edip düzenlemeye çalıştı.⁸⁰ Kendisine firari erler ve İngiliz esirlerinin takibi ve yakalanıp ilgili yerlere teslimi için geniş yetkiler verilmişti. Gerektiği zaman İstanbul Jandarma Alay Kumandanlığı, Takip Kuvvetleri Kumandanlığı ve Merkez

⁷⁴ Genelkurmay Bşk., *I. Dünya Harbinde, Kafkas Cephesi*, C. II, k. 2, s. 238.

⁷⁵ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 11 ve notlarından; Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimizin Esasları*, İstanbul: Sinan Matbaası, 1951, s. 24.

⁷⁶ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 11.

⁷⁷ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 11 ve notlarından.

⁷⁸ Genelkurmay Bşk, *Komutanların Biyografileri*, s. 130.

⁷⁹ Cafer Tayyar Paşa ile Takip Kuvvetleri Kumandanlığı arasındaki yazışmalar bu dönemde İstanbul ve çevresinde birçok çete bulunduğunu göstermektedir., Asker firarisi olan ve Adapazarı ile Düzce'de faaliyet gösteren Çerkez Enver, Üsküdar'da faaliyet gösteren Deli Petro Çeteleri takip edilerek faaliyetlerine son verilen çetelerden ikisidir. ATASE Arş. 1/179, Kl. 3847, D.71, F.29-30.

⁸⁰ ATASE Arş. 1/179, Kl.3881, F. 49-2,66, 90.

Kumandanlığına emir verme yetkisi de bulunmaktaydı.⁸¹ Hastanelerin denetiminden korulardaki ağaçların izinsiz kesilmesine kadar birçok mesele 1. Kolordu'nun sorumluluğu dâhilindeydi.⁸² Cafer Tayyar Bey bir taraftan da kolordunun güvenliği, düzeni, eğitimi ve güçlenmesi için çalışmaktaydı.⁸³

Öte yandan 14 Eylül 1918 günü İngiliz, Fransız ve Sırp birliklerinden oluşan İtilaf Ordusu, Vardar bölgesinde Türkiye'nin müttefiki Bulgaristan'ı yenilgiye uğratmış, savaş gücü kalmayan Bulgaristan, 29 Ekim 1918'de Selanik Mütarekesi'ni imzalamak mecburiyetinde kalmıştı. Mütareke, Trakya, İstanbul ve Boğazları da işgal tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştı. Bulgaristan'ın mütareke imzalamasından kısa bir süre önce Osmanlı yönetimi 1. Kolordu'yu tedbir olarak Doğu Trakya'ya göndermeye karar vermişti.⁸⁴

4. Millî Mücadele Dönemindeki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin de ateşkes yolları aradığı bu dönemde imparatorluğun son Avrupa topraklarını⁸⁵ korumakla görevlendirilen Türk kuvvetleri, Mahmut Kâmil Paşa'nın emrindeki 1. ve 15. Kolordulardan oluşan 5. Ordu idi.

Cafer Tayyar Paşa, komutasındaki 1. Kolordu birlikleriyle 5. Ordu Komutanınının 14/15 Ekim 1918 gecesi gönderdiği plan dâhilinde tedbirler almaya başladı. Enez hattında güçlü bir savunma imkânı olmadığı için ağır bataryalar geriye alınacak ve bilhassa eldeki silahların korunmasına dikkat edilecekti. Ekim ayı içinde özellikle silah ve cephane eksikleri hızla giderilmeye çalışıldı. Zira keşifler ve Bulgaristan yönünden gelen istihbarat bilgileri, kolorduyu bir an evvel hazır hale getirmek gerektiğini göstermekteydi.⁸⁶

19 Ekim 1918'de İstanbul'a giden Cafer Tayyar Bey, burada bulunan Trakya ileri gelenleriyle ve silah arkadaşlarıyla temaslarda bulundu.⁸⁷ Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra İstanbul'da olan Edirneliler de 2 Kasım 1918'de bir araya gelerek, Doğu ve Batı Trakya'nın geleceği ile ilgili alınabilecek tedbirleri değerlendirdiler. Toplantıda 2 Aralık 1918 tarihinde kurulacak olan Trakya-Paşaeli Müdafaa Hukuk

⁸¹ ATASE Arş. 1/179, Kl. 2, D.127, F.124, 124-3, 124-4.

⁸² ATASE Arş. 1/179, Kl. 3847, D.59, F.58-2, 69-3

⁸³ ATASE Arş. 1/179, Kl. 3847, D.59, F.69-3; ATASE Arş. 1/131, Kl. 2301, D.71, F.34.

⁸⁴ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Millî Mücadele*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965, s. 127.

⁸⁵ Bu topraklar, Edirne ve İstanbul vilayetlerini kapsamaktaydı ve bu vilayetler dâhilinde Üsküdar, Çatalca, Kırklareli ile Tekirdağ, Gelibolu, Edirne, Dedeoğaç ve Edirne'ye bağlı olan Gümülcine de bulunmaktaydı.

⁸⁶ ATASE Arş. 1/179, Kl. 3848, *Harp Ceridesi (HC)*58, F.1-13; ATASE Arş. 1/179, Kl. 3848, HC.39, F.1-5; ATASE Arş. 1/179, Kl. 3848, Kl.3849, D.73, F.1-5,1-13.

⁸⁷ ATASE Arş. 5/179, Kl. 3849. D.73, F.10.

Cemiyeti'nin ilk hazırlığı da yapılmış oldu.⁸⁸ Trakya Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi Cemiyeti⁸⁹ 2 Aralık 1918'de resmîyet kazandı. Öte yandan 2 Kasım 1918'de Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temelini oluşturan Batı Trakya Komitesi de kurulmuştu.⁹⁰

Paris Barış Konferansı sırasında Yunanistan Devlet Başkanı Venizelos'un İzmir dışında Trakya bölgesinin tamamını ve İstanbul'u da sınırlarına katmak istediği anlaşılmıştı. Bunun üzerine Trakya ileri gelenleri, Osmanlı devlet adamları ile İstanbul'daki İngiliz ve Amerikan temsilcileriyle görüşmeler yapmıştı. Önceleri çoğunlukla silahlı savunma yanlısı olmayan cemiyet temsilcileri, İngiltere ve Amerika temsilcileriyle yaptıkları görüşmelerden sonra memleketlerinin Yunanistan'a verilme ihtimalinin yüksek olduğunu anlamış ve bu sırada 1. Kolordu Karargâhıyla Edirne'ye geçmiş olan⁹¹ Cafer Tayyar Paşa ile daha sıkı iş birliği kurmuşlardı.

Cafer Tayyar Paşa da bölgeye gittiği ilk andan itibaren Trakya'nın savunması için hazırlanmaya başlamıştı. Edirne'deki İngiliz kontrol subayları ve İstanbul Hükûmeti'ne rağmen, mütareke hükümlerine göre teslim edilmesi gereken silahları elinde tutmaya ve askerî terhis işlemlerini yavaşlatarak engellemeye çalıştığı gibi, iç güvenlik gerekçesiyle jandarma teşkilatını takviye etme yoluna giderek tedbirler almıştı.⁹² 28 Ocak 1919 tarihinde 14. Kolordu Komutanı olarak Tekirdağ'da bulunan Kazım Karabekir Paşa'yla görüştü. Meslek hayatlarının ilk yıllarından beri yakın arkadaş olan iki komutan, Trakya'nın elde tutulmaya çalışılması ve mücadelenin Anadolu'dan başlaması gerektiği üzerinde hemfikirler.⁹³

Bu sırada Yunanistan'ın desteğiyle Doğu Trakya'daki Rumlar, Türk halkını zorlayarak mücadele gücünü kırmaya çalışmaktaydı. Cafer Tayyar Bey, Edirne'deki Yunan Hat Taburunun başka bir İtilaf ordusuna ait birlikle değiştirilmesi için yaptığı başvurular reddedildiğinden; Rum çetelerinin eylemlerine karşı jandarma gücünü harekete geçirmiş; bazı askerî birliklerin yerlerini değiştirerek asayişini sağlamaya çalışmıştır.⁹⁴

⁸⁸ Tüccar Yolageldili Kasım Bey'in bürosunda Edirne milletvekillerinden Faik (Kaltakkıran) Bey, Edirne Belediye Reisi Şevket Bey, Avukat Şeref Bey ve yirmi Trakyalının katıldığı toplantıda Trakya Paşaeli Heyet-i Osmaniyesi Cemiyeti'nin ilk çekirdeği oluşturulmuştur. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 124-125.

⁸⁹ Cemiyet hakkında geniş bilgi için bk. Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1986.

⁹⁰ ATASE Arş.1/1, Kl. 51, D.200, F.1; *Vakit*, 02.12.1918, s. 1; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 124-125.

⁹¹ Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, C. I, Ankara: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Yayını, 1992, s. 159-161.

⁹² ATASE Arş.1/1400, Kl.261, D.1, F. 32-4; ATASE Arş.1/1400, Kl. 264, D. 40, F.19; ATASE Arş.1/1400, Kl.282, D. 36, F.1,1-2; ATASE Arş.1/1400, Kl. 284, D. 115, F. 10,14;

⁹³ ATASE Arş. 5/1400, Kl. 2131, D.8, F.17; Eğilmez, *Hatıratı*, s. 13; Karabekir, *İstiklal Harbimizin*, s. 33; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. I, Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1973, s. 145; Zürcher, *Millî Mücadele'de*, s. 142. Kazım Karabekir Paşa, 13 Mart'ta 15. Kolordu Kumandanlığına atanmıştı. Bk. Karabekir, *İstiklal Harbimizin*, s. 33.

⁹⁴ ATASE Arş. 1 / 2, Kl. 74, D. 279, F. 29, 66-7; ATASE Arş.1/16, K. 181, D. 81, F. 307.

Ancak Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girdiği 31 Ekim 1918'den itibaren altı aylık sürede 1. Kolordu'nun silahlarının çok büyük bir kısmı toplanarak çeşitli yerlerdeki depolara konulmuştur.⁹⁵

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanistan tarafından işgali üzerine Cafer Tayyar Bey, Harbiye Nezareti'ne bir telgraf göndererek, Trakya'yı da işgal etmeye hazırlandıklarını, böyle bir durumda Trakya'yı savunacağını ve hazırlanmak gerektiğini belirterek bunun için kendisine seferberlik ilanı yetkisinin verilmesini istedi. Trakya'nın güvenliği demek İstanbul'un güvenliği demektir. Üstelik bu sırada Trakya'daki Yunan Birliği açıkça yerli Rumları askere almaya başlamıştı. Harbiye Nezareti seferberlik izni vermemiş, ancak henüz 1. Kolordu'ya bağlanmamış olan 55. Tümen'i Cafer Tayyar Bey'in emrine verdi.⁹⁶

19 Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçerek bağımsızlık mücadelesini başlatan Mustafa Kemal Paşa, 16 Haziran 1919 günü Cafer Tayyar Paşa'ya mücadeleye katılması çağrısında bulunmuştur.⁹⁷ Cafer Tayyar Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın iş birliği, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerince olumlu karşılansa da Trakya ile Anadolu, coğrafi şartlar nedeniyle fiili destek ve yardımdan çok, strateji ve fikrî dayanışma üzerinden birleşecektir. Nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine rağmen Sivas Kongresi'ne temsilci gönderilememiş, ancak kongre kararlarına uyulacağı bildirilmiştir. Kongrede milli cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti çatısında birleştirilmesi üzerine Cemiyet, Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk-ı Osmanî Cemiyeti adını alarak, faaliyetlerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Edirne şubesi olarak sürdürmeye başlamıştır.⁹⁸ Diğer yandan, Tekirdağ ve Çatalca mutasarrıfları gibi bazı idarecilerin silahlı savunmaya karşı tutumu, Cafer Tayyar Bey'in bölgedeki millî teşkilatlanma çalışmalarında olumsuzluk yaratmıştır.⁹⁹

Cafer Tayyar Bey, 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un işgaline kadar payitaht ile irtibatını devam ettirmiştir.¹⁰⁰ İşgalden sonra Heyet-i Temsiliye kararlarına uyararak, İstanbul ile Doğu Trakya arasındaki irtibatı büyük ölçüde kesmiş, aynı gün (16 Mart 1920) yayınlamış olduğu 1. Kolordu'nun emriyle seferberlik ilan etmiştir.¹⁰¹ 31 Mart 1920-2 Nisan 1920 arasında toplanan Lüleburgaz Kongresi'nde Trakya'da iç ihtilal ve yabancı

⁹⁵ ATASE Arş. / 16, Kl. 181, D. 81, F. 266. Depolardaki silah ve cephane mevcudu için Bkz. Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 199.

⁹⁶ ATASE Arş. 1/1, Kl. 13, D. 54, F.77, 26-5.

⁹⁷ ATASE Arş. 5/1400, Kl. 277, D. 79, F. 1-2. Atatürk, *Nutuk*, C. III, s. 909.

⁹⁸ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 171, 174.

⁹⁹ Zülal Keleş, "İstiklal Savaşı'nda Trakya Bölgesi ve Başarısızlık Nedenleri (Ekim 1918-Temmuz 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)*, 19/57 (2003), s. 1017-1043.

¹⁰⁰ Esasen bu süreçte başta Harbiye Nezareti olmak üzere hükümetin, Cafer Tayyar Bey'in Trakya'da üstlendiği görevin farkında olduğu, Cafer Tayyar Bey için vurgulanan "Bütün iyi niyetine rağmen fazla askerce olan düşüncesiyle silahlı müdafaayı bir kurtuluş kabul edip Trakyalılara yardım ettiği..." cümlesinden anlaşılmaktadır. ATASE Arş. 5/1400, Kl. 276, D.76, F.23-8; ATASE Arş. 5/1400, Kl. 276, D.76, F12-1; ATASE Arş. 5/1400, Kl. 276, D.76, F.23.

¹⁰¹ T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap 1, Kutu7-3, Dosya 19, F.17-1; ATASE Arş. 5/1400, Kl. 283, D. 111, F. 61-26; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, 7/24, vesika 604, 606, 607; Eğilmez, *Hatıratı*, s. 13.

işgaline karşı savunma kararı alınmış; Cafer Tayyar Bey, İsmet Bey ve Kazım Karabekir Paşa'ya İlk Meclis'te Edirne'yi temsil etme yetkisi verilmiş; kararlar Mustafa Kemal Paşa'ya da bildirilmiştir.¹⁰² Ancak kolordunun artan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 20 Nisan 1920'de İstanbul'a giden Cafer Tayyar Bey,¹⁰³ hükûmetten beklediği desteği alamadığı gibi kolordu komutanlığından da azledilmiş ve zorlukla Edirne'ye dönebilmiştir.¹⁰⁴ İstanbul Hükûmeti, 21 Nisan 1920 günü 60. Tümen Kumandanı Muhittin Bey'i 1. Kolordu Kumandanlığına atamıştır.¹⁰⁵

Diğer taraftan, Cafer Tayyar Bey'e, 4 Mayıs 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi tarafından *Rumeli Umum Komutanlığı* unvan ve yetkisinin verildiği ve Muhittin Bey'in ancak onun emri altında bir görevi ifa edebileceği bildirilmiştir.¹⁰⁶ Trakya Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti de 9 -13 Mayıs 1920 tarihlerinde gerçekleştirdiği Edirne Kongresi'nde Cafer Tayyar Bey'e *Trakya Millî Kumandanı Unvanı* vermiştir.¹⁰⁷

Muhittin Bey de Millî Mücadele'yi başından beri sahiplense de kolordu komutanlığı sonrası, Cafer Tayyar Bey ile özellikle İstanbul Hükûmeti ile ilişkiler ve seferberlik konusunda anlaşamamıştır. Milislerin idaresi kolordudan ayrı olarak Cafer Tayyar Bey'e verilmiştir. Fikir ayrılıklarının belki de en önemlisi, mücadelenin stratejisi noktasındadır. Cafer Tayyar Paşa, bazı bölgeleri boşaltarak, Yunan ordusunu Istranca Dağlarına çekip, mücadeleyi burada yürütmeyi savunurken; Muhittin Bey, Doğu Trakya'nın her noktasını savunacak bir plan yapmıştır.¹⁰⁸

Yunan Ordusu 20 Temmuz 1920 günü, kara ve denizden Doğu Trakya'yı işgale başladı. Tekirdağ'daki 55. Tümen fazla etkili olamayıp, kısa sürede dağıldı.¹⁰⁹ 23 Temmuz 1920 günü bir araya gelen Cafer Tayyar ve Muhittin Beyler Babaeski'de bir savunma hattı kurmayı planlandılarsa da firarlar ve birliklerin vaktinde toplanamaması nedeniyle plan gerçekleştirilemedi. Bunun üzerine Cafer Tayyar Bey, 24 Temmuz'da yaklaşık yirmi kişilik muhafız birliğiyle, sivil olarak Havsa-Babaeski yönüne keşfe gitti.¹¹⁰ Burada bir Yunan piyade bölüğü ve bir süvari takımıyla çatışırken attan düşerek yaralanan Cafer

¹⁰² Bıyıklıoğlu, *Trakya'da*, s. 217-219.

¹⁰³ T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap1, Kutu7-3, D.19, F.7-3; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da*, s. 135.

¹⁰⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap1, Kutu7-3, D. F.17-4; ATASE Arş.1/4282, Kl.554, D.2, F. 73.

¹⁰⁵ ATASE Arş. 5/1400, Kl.74, D. 49, F.1-19. 1-20; ATASE Arş. 2/2612, Kl.394, D.4, F.25; Eğilmez, *Hatıratı*, s. 14; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 323-324.

¹⁰⁶ ATASE Arş. 1/4283, Kl. 613, D. 16, F.11.

¹⁰⁷ ATASE Arş. 1/1400, Kl.74, D. 49, F.1-19; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 240, 325.

¹⁰⁸ T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Dolap1, Kutu7-3, D.19, F.17-5. Söz konusu fikir ayrılıkları Trakya'da Millî Mücadele'nin sonucunu olumsuz anlamda etkilemiştir.

¹⁰⁹ ATASE Arş. 5/1400, Kl.752, D.74, F. 1-22. Firar olayları da cepheyi olumsuz etkilemiştir, öyle ki Yunan ordusu çıkarma yaparken, 55. Tümen, 168. Piyade Alay Komutanı'nın emrinde 50 erden başka kuvvet kalmamıştır.

¹¹⁰ ATASE Arş. 5/1400, Kl. 2131, D.8, F.3.

Tayyar Bey, öldü sanılarak alanda bırakıldı.¹¹¹ Silahı ve alyansı da dâhil her şeyi alınmış halde kendine geldiğinde Bostanlı köyü halkı tarafından Yunanlılara teslim edildikten sonra Atina'ya gönderildi.¹¹² Bu sırada 1. Kolordu birlikleri de yenilgiyi kabullenerek, Bulgaristan'a geçti.¹¹³

Cafer Tayyar Bey'in esareti, 30 Ocak 1923'te. Lozan'da imzalanan *Sivil Tutukluların Geri Verilmesi ve Savaş Esirlerinin Mübadelesine İlişkin Türk- Yunan Anlaşması*¹¹⁴ uyarınca gerçekleştirilen esir değişimi ile 1 Nisan 1923'te son bulmuştur.¹¹⁵

5. 1923 Sonrası Askeri ve Siyasi Hayatı

5.1. Edirne Milletvekili Olarak TBMM'deki Faaliyetleri

Esareti sona eren Cafer Tayyar Bey, 3 Nisan 1923 tarihli telgrafla TBMM'ye dönüşünü bildirmiştir.¹¹⁶ 11 Nisan 1923'te Meclis'e takdim edilmiş, esaretten kurtulanlar adına milletvekillerine şükranlarını sunmuş ve henüz esir durumda olanların da kurtarılması için ilgilerini rica etmiştir.¹¹⁷ Cafer Tayyar Bey hatıralarında, ziyaret ettiği Mustafa Kemal Paşa'nın samimi karşılaması ile Trakya Harekâtı ve esareti hakkında verdiği teselliye belirtmektedir.¹¹⁸

Cafer Tayyar Bey'in dönüşü, TBMM'nin yeniden seçime gitmek için dağılmak üzere olduğu döneme denk gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Cafer Tayyar Bey'i Trakya'da seçimleri idare etmek ve Trakya halkının TBMM hakkındaki fikirlerini anlamak üzere görevlendirmiştir.¹¹⁹ Cafer Tayyar Bey, çok iyi karşılandığı Edirne'de halkın çoğunlukla Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ne bağlı olduğunu görmüş, Mustafa Kemal Paşa'ya Trakya halkının kendisi hakkındaki olumlu düşüncelerini bildirmiş ve seçimin başarıyla sonuçlanacağına dair kanaatini iletmıştır.¹²⁰ Seçimler süresince Edirne'de çalışan Cafer Tayyar Bey, TBMM'nin II. Döneminde de Edirne Milletvekili seçilmiştir.

¹¹¹ ATASE Arş. 5/1400, Kl. 2131, D.8, F.3; ATASE Arş. 5/1400, Kl.741, D. 42, F..34.

¹¹² ATASE Arş. 5/1400, Kl.752, D.74, F.4; Bıyıklıoğlu, *Trakya'da*, s. 375. detay için bkz. Veysi Akın, "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı", *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmî Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, I (1995), s. 31-38.

¹¹³ Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli*, s. 364-367.

¹¹⁴ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler*, C. II, Kitap 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 310-311.

¹¹⁵ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 16. Cafer Tayyar Bey, Bursa Havalisi İşgal Kumandanı Klades ile becayiş edilmiştir. Akın, "Cafer Tayyar", s. 38.

¹¹⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi*, 3 Nisan 1923, C. XLVIII, s. 319.

¹¹⁷ *Türkiye Büyük Millet Meclisi, Zabıt Ceridesi*, 11 Nisan 1923, C. XIX, s. 30. Edirne milletvekillerinden Kazım Karabekir Paşa ve TBMM ikinci başkanı Ali Fuat (Cebesoy) paşalar esaretten dönmesinden memnuniyet duyduklarını ifade eden telgraflar göndermişlerdi. Eğilmez, *Belgelerinden*.

¹¹⁸ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 16. Cafer Tayyar Paşa, yanlarında Halit Paşa'nın da olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın "Anadolu Dağları arkamızda olmasaydı, biz senden çok evvel o akıbete duçar olurduk..." dediğini belirtmektedir.

¹¹⁹ ATASE Arş. 5/1400, Kl.2131, D.8, F.7; Eğilmez, *Hatıratı*, s. 17.

¹²⁰ Cafer Tayyar Paşa, *Belgelerinden*. Cafer Tayyar Paşa'nın 5/6 Mayıs 1923 tarihli şifreli telgrafname sureti.

5.2. 7. Kolordu Komutanlığına Atanması

Mustafa Kemal Paşa, Cafer Tayyar Paşa'yı 12 Ağustos 1923'te milletvekilliği görevinin yanı sıra, Diyarbakır'daki 7. Kolordu Komutanlığına atanmıştır.¹²¹ Atama gerekçesi olarak Musul sorunu dolayısıyla bölgede güçlü bir ordu ve güvenilir birinin bulunması gerektiğini, kendisini bu göreve uygun bulduğunu ifade etmiştir.¹²²

7. Kolordu'nun sorumluluğundaki bölge oldukça genişti.¹²³ Cafer Tayyar Paşa, kolorduyu düzene koymaya çalışırken, Kafkas Cephesi hizmeti sırasında iyi tanıdığı bölge halkıyla da ilişkiler kurarak, devlet nüfuzunu yerleştirmeye çalıştı. Burada bulunduğu sırada 24 Eylül 1923 tarihinde Generalliğe (Mirliva) terfi etti.

Türkiye'yi kendi tezlerine yakınlaştırmak isteyen İngilizlerin teşviki¹²⁴ ile 7 Ağustos 1924 günü Hakkâri'de Nasturi isyanı başladı.¹²⁵ İsyanın bastırılması görevi de Cafer Tayyar Paşa'ya verildi. İsyanı daha ziyade milli kuvvetlerle bastıran Cafer Tayyar Paşa, bu esnada fırsatı değerlendirip Musul'a girmek için Ankara ile görüştüğünü ancak kendisine izin verilmediğini belirtir.¹²⁶

5.3. 7. Kolordu Komutanlığından Ayrılıp Milletvekilliği Görevine Dönmesi

Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa ve Refet Paşa gibi ordu komutanı ve aynı zamanda milletvekili olanlar, milletvekilliğini tercih ederek ordudaki görevlerinden istifa etmişlerdi. Cafer Tayyar Paşa da milletvekilliğini tercih etti.¹²⁷ Paşa, Meclis'te iki ay Cumhuriyet Halk Fırkası milletvekili olarak görev yaptıktan sonra istifa ederek, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye oldu.

¹²¹ 7. Kolordu'nun görev bölgesi için bkz. ATASE Arş. 5/1400, Kl. 2210, D. 1, F. 3.

¹²² Cafer Tayyar Paşa, Musul'un mütarekeye aykırı olarak işgal edildiğini ve kendisinin de Musul'u alabileceğini, başarısız olursa sorumluluğu üstlenebileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa da kendisini bunun için görevlendirdiğini belirtmiştir. Eğilmez, *notlarından*; Bülent Demirbaş, "Musul-Kerkük Sorunu ve Misak-ı Milli", *Güneş*, 29.11.1990. Mustafa Kemal Paşa'ya yakın isimlerden Kılıç Ali, Mustafa Kemal Paşa ve kendisinin Cafer Tayyar Paşa hakkındaki kanaati hakkında, "Atatürk'ün kendisi için her zaman söylediği 'değerli ve mert bir arkadaş' övgüsüne daima layık oldu." ifadesini kullanmaktadır. Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 2005, s. 235.

¹²³ Hopnik sınırından başlayıp, İran sınırına kadar geniş bir bölgeyi içine almaktaydı, Hakkâri ve Van da daha sonra kolordu bölgesine dahil edilmişti. ATASE Arş. 5/1400, Kl.2210, D. 1, F. 3.

¹²⁴ Mehmet Nuri, "Musul Meselesi, Chemberlain'in Beyanatı ve Nasturi Meselesi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 20.03.1925, s. 2.

¹²⁵ Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar 1924-1938*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1972, s. 22. "Nesturilik, Mesih'in kutsallığı üzerine çıkan dinî tartışmalardan sonra 428 yılında İstanbul Ruhbanı olan Rahip Nestorius'un Papa tarafından kınanması üzerine Roma'dan ayrılmasıyla doğmuş yeni bir mezheptir." Sezen Kılıç, "Musul Sorunu ve Lozan", *ATAM*, 24/71 (2008), s. 330.

¹²⁶ Eğilmez, *Hatıratı*, s. 18 ve 7. *Kolordu Komutanlığı Dosyası notlarından*.

¹²⁷ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C. II, İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Milli Eğitim Basımevi, 1990, s. 859-860.

Muhalefetin demokrasinin yerleşmesine hizmet etmesi gerektiği yaklaşımıyla, yıkıcı bir muhalefete karşı durmuş; ordunun siyasete mesafeli durması gerektiği görüşünü benimsemiştir.¹²⁸ Hatta parti toplantısında "Alay komutanlarıyla irtibat tesisi" meselesinin gündeme getirilmesi üzerine büyük tepki göstererek, tekrarı halinde partiden ayrılacağını söyleyerek duruşunu kesinleştirmiştir.¹²⁹

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 3 Haziran 1925'te kapatılmasından sonra 1 Kasım 1927 tarihinde milletvekilliği süresi dolana kadar Cafer Tayyar Paşa, TBMM'de bağımsız milletvekili olarak çalışmasını sürdürdü.

1926 Haziran'ında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı planlanan İzmir suikastının, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarınca bilindiği halde haber verilmediği, hatta bizzat planlandığı iddiaları üzerine eski parti mensupları tutuklanarak, İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. Cafer Tayyar Paşa da Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşa gibi partinin kurucu ve aktif mensuplarıyla birlikte yargılandı ve 13 Temmuz 1926'da beraat etti.¹³⁰

Cafer Tayyar Paşa, 9 Ocak 1928 tarihinde, genç sayılabilecek bir yaşta ordudan emekli edildi.¹³¹ Emeklilik hayatında memleket meselelerinden uzak kalmamakla birlikte, aktif siyasete dönmedi. Bu süreçte emekli maaşının cephe komutanlarının hak ettiği derecede bağlanmasında problem yaşadığı belli bir dönem oldu. Sıkıntılı da olsa onurlu duruşundan ödün vermedi. Ailesinin anlattıklarından ve şahsi evrakından geçim sıkıntısı nedeniyle bir ara odun ticaretine başladığını ancak yürütemediğini bilmekteyiz. Hayatının bu dönemine tanıklık eden Kılıç Ali'nin Cafer Tayyar Paşa hakkındaki şu ifadeleri, onun bu onurlu duruşu ve karakterini anlamlı bir şekilde ortaya koymaktadır: "Cafer Tayyar Paşa, milletvekili olarak kimseye tâbi olmadan kendi inandığı gibi hareket etmiş, milletvekilliğinden sonraki hayatında da -belki yokluk içinde olduğu halde- ne kimseye dalkavukluk etmiş ne de kimseye sığınmıştı. Fikirlerine sadık, mert ve dürüst bir insan olarak yaşadı..."¹³²

Cafer Tayyar Paşa'nın mücadeleyle geçen hayatı, 3 Ocak 1958'de İstanbul'da son buldu. Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi. Çürüksulu Mahmut Paşa'nın kızı Melek Hanım ile evliliğinden olan Kamile, Ali Cafer ve İsmail Hakkı adlarında üç çocuk babasıydı.

¹²⁸ Eğilmez, *notlarından*; Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı*, s. 444-445.

¹²⁹ Eğilmez, *notlarından*. Cafer Tayyar Paşa, konu tartışıldığı sırada Rauf (Orbay) ve Kastamonu Milletvekili Halid Bey'in de bulunduğunu belirtir.

¹³⁰ Kılıç Ali, *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*, İstanbul: Sel Yayınları, 1955, s. 54-57; Azmi Nihat Erman, *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*, İstanbul: Temel Yay., 1971, s. 126-127; Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri 1923-1927*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, s. 330-365.

¹³¹ Genelkurmay Bşk, *Komutanların Biyografileri*, s. 130.

¹³² Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı*, s. 235.

6. Sonuç

Cafer Tayyar Paşa, daha lise yıllarından itibaren memleket meselelerine duyarlı bir şahsiyet olmuştur. Manastır İdadisi, Harp Okulu ve Harp Akademisi yıllarında kendisi gibi Millî Mücadele'ye yön veren vatan ve milletine bağlı ve yenilik yanlısı şahsiyetlerle aynı sınıf ya da sıralarda bulunmuş; aynı şuurla yetişerek, cumhuriyete giden yolda onlarla birlikte mesai sarf etmiştir.

Erken yaşlarından itibaren faal bir İttihatçı olan Cafer Tayyar Paşa, cemiyetin Üsküp şubesinin kuruluşu ve teşkilatlanmasında görev almıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkalarına üye olmuştur. Ancak millet ve memleket meselelerinde fanatik bir parti üyesi kimliği çizmemiştir. Yeri geldiğinde mensup olduğu partiyi tenkit eden, dürüst bir siyaset insanı olmuştur.

Asker olarak eşkiya takip edip bölgedeki isyanları bastırdığı Makedonya bölgesinde, Kosova Vilayeti'ndeki hizmetiyle takdir edilse de adı Çanakkale Muharebeleriyle duyulmuştur. Burada aldığı tedbirler, daha büyük kayıpları engellemiştir.

Millî Mücadele esnasında Edirne'de firarları engelleyememesi, başlarda Doğu ve Batı Trakya'yı bir bütün halinde düşünerek adım atması ve İstanbul Hükûmeti'nden Trakya'daki mücadeleyi desteklemesini bekleme iyimserliği eleştirilebilir. Ancak yılmadan, orduyu toparlamaya ve son ana kadar mücadeleye devam etmeye çalıştığını belirtmeliyiz.

En zor anlarda dahi mevcut şartları iyileştirmeye gayret eden, bilhassa maiyetine çok değer veren, askerin ihtiyaçlarını gözeten ve sevilen bir komutan olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. Esaret döneminde dahi onurlu duruşunu değiştirmeyen Cafer Tayyar Paşa, ömrü boyunca Kazım Karabekir Paşa'nın "Taktik kabul etmeyen adam"¹³³ nitelendirmesinin hakkını vermiştir. Eğilmez soyadını da Kazım Karabekir'in önerisiyle almıştır.

¹³³ Millet Gazetesi, Sayı:108,29.02.1948, s. 9.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

- ATASE Arş. 4/21, Kl. 321, D. 49, F.1-1, 1-6, 1-8, 1-10.
- ATASE Arş. 1/1, Kl. 13, D. 54, F.77, 26-5.
- ATASE Arş.1/16, K. 181, D. 81, F. 307.
- ATASE Arş. 1/1, Kl. 51, D.200, F.1.
- ATASE Arş. 1 / 2, Kl. 74, D. 279, F. 29, 66-7
- ATASE Arş. 1/131, Kl. 2301, D.71, F.34.
- ATASE Arş. 1/16, Kl 181, D. 81, F. 266,309.
- ATASE Arş. 1/4282, Kl.554, D.2, F. 73.
- ATASE Arş. 1/4283, Kl. 613, D. 16, F.11.
- ATASE Arş. 1/4282, Kl.1044, D. 154, F. 26
- ATASE Arş. 1/179, Kl. 2, D.127, F.124, 124-3, 124-4.
- ATASE Arş. 1/179, Kl. 3847, D.71, F.29-30.
- ATASE Arş. 1/179, Kl. 3848, HC.58, F.1-13
- ATASE Arş. 1/179, Kl. 3848, HC.39, F.1-5
- ATASE Arş. 1/179, Kl. 2, D.127, F.124, 124-3, 124-4.
- ATASE Arş. 1/1400, Kl.74, D. 49, F.1-19;
- ATASE Arş.1/1400, Kl.261, D.1, F. 32-4.
- ATASE Arş.1/1400, Kl. 264, D. 40, F.19.
- ATASE Arş.1/1400, Kl. 284, D. 115, F. 10,14;
- ATASE Arş. 1/131, Kl. 2301, D.71, F.34.
- ATASE Arş. 5/1400, Kl. 276, D.76, F12-1,23,23-8
- ATASE Arş. 1/4283, Kl. 613, D. 16, F.11.
- ATASE Arş. 5/1400, Kl. 283, D. 111, F. 61-26
- ATASE Arş. 5/1400, Kl.741, D. 42, F.34.
- ATASE Arş. 5/1400, Kl.752, D.74, F.4.
- ATASE Arş. 5/1400, Kl. 2131, D.8, F. 3, 17
- ATASE Arş, 5/179, Kl. 3849, HC. 58, F.1-13,
- ATASE Arş. 5/179, Kl. 3849, HC. 39, F.1-14.
- ATASE Arş, 5/179, Kl. 3849. D.73, F.10.
- ATASE Arş. 5/179, Kl.3868, D.61, F.3, 3-1,3-5, 3-10.

ATASE Arş. 2/2612, Kl.394, D.4, F.25

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arş., *İrade Taltifat*, 41, 19 Şevval1323.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Arş., Dolap 1, Kutu7-3, Dosya 19, F.7-3.17-4,17-5, 17-1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Arş., Dolap 5, Kutu 47-1, D.61, F.12.

Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa'nın Özel Arşivi I. Dünya Savaşı, Çanakkale, Kafkas Cepheleri Dosyası

Cafer Tayyar Eğilmez, (Yayınlanmamış) Hatıratı

İpek Dosyası, Belgeler, Notları

Sürelî Yayınlar

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi. 57 (1966).

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi. 24 (1958).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. 3 Nisan 1923. C. XLVIII.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi. 11 Nisan 1923. C. XIX.

Vakit Gazetesi

Kitap ve Makaleler

Akın, Veysi. "Cafer Tayyar Paşa'nın Esir Alınışı ve Esaret Hayatı". *Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi İlmî Araştırmalar Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*. 1 (1995): 31-38.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984.

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal. *Nutuk*. C. II. İstanbul: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Milli Eğitim Basımevi, 1990.

Aybars, Ergün. *İstiklal Mahkemeleri 1923-1927*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982.

Bayur, Yusuf Hikmet. *Türk İnkılâbı Tarihi*. C.I, k. 1; C. II, k. 2; C. III, k. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1983.

Bıyıklıoğlu, Tevfik. *Trakya'da Millî Mücadele*. C. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965.

Demirbaş, Bülent. "Musul-Kerkük Sorunu ve Misak-ı Milli". *Güneş*, 29.11.1990.

Erman, Azmi Nihat. *İzmir Suikastı ve İstiklal Mahkemeleri*. İstanbul: Temel Yay., 1971.

Feroz Ahmad. *İttihat ve Terakki (1908-1914)*. İstanbul: Sander Yayınevi, 1971.

Fırat, M. Şerif. *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*. Ankara: Kardeş Matbaası, 1970.

Güner, Zekai. *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1986.

Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimizin Esasları*. İstanbul: Sinan Matbaası, 1951.

Keleş, Zülal. *Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, 1993.

Keleş, Zülal. "Cafer Tayyar Eğilmez ve Çanakkale Muharebeleri". *Çanakkale Muharebelerinin İdaresi Komutanlar ve Stratejiler*. Ankara: Çanakkale Valiliği Yayınları, 2015.

- Keleş, Zülal. "İstiklal Savaşı'nda Trakya Bölgesi ve Başarısızlık Nedenleri (Ekim 1918-Temmuz 1920)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 19/57 (2003): 1017-1043.
- Kılıç Ali. *İstiklal Mahkemesi Hatıraları*. İstanbul: Sel Yayınları, 1955.
- Turgut, Hulusi. *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2005.
- Kılıç, Sezen. "Musul Sorunu ve Lozan", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 24/71 (2008): 319- 340.
- Külçe, Süleyman. *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*. İzmir: Yeni Asır Matbaası, 1944.
- Külçe, Süleyman. *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*. İzmir: Ticaret Basımevi, 1944.
- Mehmet Nuri. "Musul Meselesi, Chamberlain'ın Beyanatı ve Nasturi Meselesi". *Hâkimiyet-i Milliye*. 20.03.1925.
- Münim Mustafa. *Cepheden Cepheye 1914-1918 Cihan Harbinde Kanal, Çanakkale ve Kafkas Cepheslerine Ait Hatıralarım*. C. I. İstanbul: Ege Basımevi, 1940.
- Sun, Zeynel Besim. "Cafer Tayyar Paşa'dan Hatıralar". *Yakın Tarihimiz*. 4/45 (1963).
- Tansel, Selahattin. *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C. I. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayını, 1973.
- Tevetoğlu, Fethi. "Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları". *Belgeler*. 12/16 (1987): 113-130.
- Türkgeldi, Ali Fuat. *Görüp İstittiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1972.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913), C. II, Kısım 3, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *I. Dünya Harbinde Türk Harbi, İran-Irak Cephesi 1915-1918, C. III, k. 1*. Ankara: Genelkurmay Matbaası, 1979.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *I. Dünya Harbinde Türk Harbi, I'nci Cilt, 2'nci Kısım, Kafkas Cephesi 1916-1918*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1978.
- T.C. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi (Haziran 1915—Ocak 1916), Cilt V, Kitap 3*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1980.
- TC. Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*. C. I. Ankara: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Yayını, 1992.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar". *Belleten*. 20/77 (1956).
- Zürcher, Erik Jan. *Millî Mücadele'de İttihatçılık*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 1987.

Yazar Hakkında / About Author

Dr. Öğr. Üyesi Zülal KELEŞ | Pamukkale Üniversitesi |
zkeles[at]pau.edu.tr | ORCID: 0009-0006-6780-649X

Dr. Zülal Keleş, 1959'da Kayseri'de doğdu. 1977'de Nevşehir Öğretmen Lisesi'nden, 1981'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yakınçağ Tarihi Kürsüsünden mezun oldu. 1985'te Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisansını, 1993 yılında aynı enstitüde doktorasını tamamladı. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (askeri tarih, dış politika, yerleşim tarihi) alanında araştırmalarını sürdürmektedir. 1983 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi oldu. 1994 yılı sonunda Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü'nde Yardımcı Doçent kadrosuna atandı. 1999 yılında aynı üniversitenin Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı'na atandı. Halen Pamukkale Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Assist. Prof. Dr. Zülal KELEŞ | Pamukkale University |
zkeles[at]pau.edu.tr | ORCID: 0009-0006-6780-649X

Dr. Zülal Keleş was born in Kayseri in 1959. She graduated from Nevşehir Teachers' High School in 1977 and from Ankara University, Faculty of Language, History and Geography, Department of Modern History in 1981. She completed her master's degree at Ankara University Institute of Turkish Revolution History in 1985 and her doctorate at the same institute in 1993. She continues her research in the field of History of the Republic of Türkiye (military history, foreign policy, settlement history). In 1983, she became a research assistant at Ankara University Institute of Turkish Revolution History. At the end of 1994, she was appointed as an Assistant Professor at Pamukkale University, Faculty of Education, Department of History Education. In 1999, she was appointed to the same university's Faculty of Arts and Sciences, Department of History, Department of History of the Republic. She is currently working as a faculty member at Pamukkale University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History.